

TERZIJDE

SAMSON EN DALILA: DE ZINLOOSHEID VAN HET GEWELD

Enkele weken voor de productie *Samson en Dalila* in de Vlaamse Opera in première ging, ontstond er beroering omdat het tijdschrift 'Joods Actueel' enkele twijfels had geuit over de interpretatie die het Palestijns-Israëliëse regisseursduo Amir Nizar-Zuabi en Omri Nitzan aan de opera wel zou kunnen geven. De regisseurs hadden immers verklaard dat het Bijbelse verhaal voor hen model stond voor het huidige conflict tussen Palestijnen en Israëli's in het Midden-Oosten. Een medewerker van 'Joods Actueel' zei in een interview dat hij het ergste vreesde voor het decor en de kostumering "Ik kan mij voorstellen dat het koor rondloopt in Arafatsjaals en dat er een Israëliëse vlag in brand wordt gestoken, zoals al eerder is gebeurd in België."

In een reactie verklaarde de (Joodse) intendant van de Vlaamse Opera Aviel Cahn: "Het is de plicht van kunst om onze tijd, tendensen en maatschappij op een kritische manier te benaderen. Enkel op deze manier krijgt kunst haar maatschappelijke relevantie. Met de productie *Samson en Dalila* is het onze uitdaging om met een kritische blik een situatie te benaderen waarin het uiterst complexe gegeven tussen onderdrukkers en onderdrukten voor een gewelddadige explosie zorgt."

Cahn had overschot van gelijk. "De taak van het theater is de natuur een spiegel voor te houden" is een veelvuldig gebruikt citaat van Shakespeare (*Hamlet* III, 2). Goed theater is steeds maatschappijkritisch, van Aischylos over Shakespeare tot Tom Lanoye, en van Aristofanes over Molière tot Ruud De Ridder. Ook opera en muziektheater is pas echt boeiend, wanneer de librettist/componist en/of de regisseur/scenograaf een duidelijk maatschappelijk statement wil geven.

Hebreeërs en Filistijnen

Het verhaal van Samson en Dalila (of met een andere schrijfwijze: Simson en Delila) staat te lezen in het Bijbelse 'Boek der Rechters 13'. Het is een onderdeel van een verzameling bloedige en wrede verhalen over de strijd die de Israëlieten of Hebreeërs voerden tegen verwante rivaliserende stammen. Wellicht waren die verhalen gebaseerd op volkse legenden, tot ze in de Bijbel werden gecanoniseerd. De stam Juda had in het zogenaamde beloofde land de stad Jeruzalem wel veroverd, maar niet de nabije bewoners kunnen verdrijven want 'die beschikten over

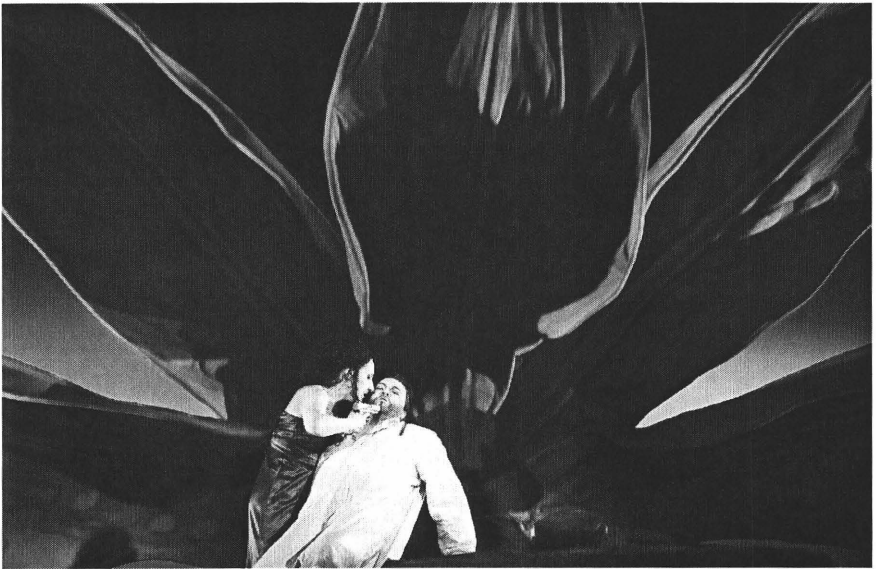
ijzeren strijdwagens'. In de zesde eeuw v.C. (nog vóór de Babylonische gevangenschap) werden de Joden geleid door de zgn. 'rechters'. Ze werden beschouwd als door JHWH geroepen mannen die in oorlogstijden hun volk aanvoerden, en die in rustiger tijden de rechtspraak beoefenden. (Bevrijden en recht spreken zijn verwante begrippen in het Hebreeuws). Bekende rechters (de dag van vandaag zou men hen wellicht als 'krijgsheren' betitelen) waren onder meer Gideon, Jeftha, en Samson. In de Bijbel wordt Samson beschreven als een bovennatuurlijk sterke man die roemrijke 'heldendaden' pleegde tegen de vijandelijke Filistijnen.

De Filistijnen waren geen aan de Joden verwant Semitisch volk: wellicht behoorden ze tot de geheimzinnige 'zeevolken'¹ waarvan de oorsprong of herkomst nog steeds niet geheel duidelijk is: waren het Indo-Europese Hettieten uit Anatólië, of Kretenzische of Dorische Grieken? In elk geval kregen deze 'zeevolken' in de twaalfde eeuw v.C. de kustgebieden in het Oostelijk deel van de Middellandse Zee in handen. Tijdens de regering van Ramses III belaagden ze met hun vloot de Egyptische Nijldelta, terwijl een landleger via Syrië en Kanaän naar Egypte optrok. Faraó Ramses III zou hen in 1186 v.C. verslagen hebben, maar het zou ook kunnen dat de strijd onbeslist bleef of dat Ramses eigenlijk een nederlaag leed, en daarop met de zeevolken een verdrag sloot.

De Filistijnen waren bedreven in het ijzersmeden, en waren met hun infanterie en zwaardwapens superieur tegenover andere volkeren met oudere gevechtstechnieken. Ze hadden geen echte staat of koninkrijk, maar een verbond van vijf grote steden (pentapolis) in de Gazastreek en hoger langs de kuststreek, en leefden van de handel en de industrie. Vanaf ten laatste begin negende eeuw assimileerde de Filistijnse taal en cultuur geleidelijk aan met de omringende Semitische tradities. De Filistijnen werden net zoals de Joodse volkeren overwonnen door de Babylonische vorst Nebukadnezar, waarbij in 586 v.C. de tempel te Jeruzalem werd verwoest. De elite van zowel de Hebreeuwse als de Filistijnse volkeren werd naar Babylon afgevoerd. De Hebreeërs keerden onder de Perzische koning Cyrus terug uit hun babylonische ballingschap (afgerond in 458 v.C.), maar van de Filistijnen was er toen geen sprake meer.

Terug naar Samson. Volgens de Bijbel was zijn moeder aanvankelijk onvruchtbaar. Een engel van God berichtte haar dat ze toch zwanger zou worden, maar dat bij haar zoon als godgewijde geen scheermes het hoofd mocht raken. Samson groeide op en werd wonderbaarlijk sterk, werd 'rechter' van de Israëlieten, en lokte allerlei schermutselingen uit met de Filistijnen in de Gazastreek. Op zijn eentje zou hij wel duizend Filistijnen gedood hebben met behulp van een opge-raapte ezelskinnebak. Hoewel hij met een Filistijnse vrouw gehuwd was, werd hij

verliefd op een andere Filistijnse namens Delila. De Filistijnse vorsten boden haar elfhonderd zilveren sikkels, wanneer ze Samson het geheim van zijn bovennatuurlijke kracht kon ontfutselen. Driemaal vertelde Samson haar een verzinsel, de vierde maal verklapte hij haar het geheim. Delila liet de op haar schoot ingeslapen Samson het hoofdhaar afscheren, waarop hij door de Filistijnen werd gevat. Zijn ogen werden uitgestoken en in de gevangenis moest hij slavenwerk verrichten. Toen hij na lange tijd in de tempel der Filistijnen werd gevoerd waar het volk hem kon bespotten, waren zijn haren opnieuw aangegroeid. Hij bad tot JHWH om hem opnieuw kracht te geven, “greep de beide steunpilaren die in het midden der tempel stonden, zodat hij met zijn rechterhand de ene en met zijn linker de andere raakte, en riep: Ik wil sterven met de Filistijnen! Toen rekte hij zich krachtig uit, en de tempel stortte ineen op de vorsten en op al het volk dat erin was. Zo doodde hij er bij zijn sterven nog meer, dan hij er bij zijn leven gedood had.”² Een boeiend verhaal, of noem het liever een mythe. Want je kan als nuchtere Bijbellezer natuurlijk wel de veronderstelling maken dat de tempel van Dagon, waarop zich volgens de Bijbel boven op het dak ‘drieduizend mannen en vrouwen’ hadden verzameld om de vernedering van Samson bij te wonen, niet door Samsons krachtpatserij maar gewoon door het overgewicht van de duizenden nieuwsgierige toeschouwers was ingestort.

Samson et Dalila door De Vlaamse Opera
(Foto: Annemie Augustijns)

Onderdrukkers en Onderdrukten

Het openingsbeeld van de voorstelling is ronduit indrukwekkend: het koor van de verdrukte Hebreërs (alias Palestijnen) schraagt een groot platform, waarop het rijke Filistijnse volk van Gaza (alias de Joodse Israëli's) traag en sensueel danst. Het beweeglijk platform (een decor van Ashraf Hanna en Amir Nizar Zuabi) zal verder in de voorstelling dienst doen als hellend vlak, slaapkamer, uitzichtpost of catwalk, alleszins een functionele constructie. De rolwisseling van onderdrukkers (aanvankelijk de Filistijnen, nu Israëli's), en onderdrukten (aanvankelijk Hebreërs, nu Palestijnen) is een uitstekend en dramatisch sterk uitgangspunt. De plaats van de handeling (de Gazastreek) is nog steeds dezelfde, maar de rolwisseling en tijdswisseling (de Filistijnen mondain Westers en hedendaags militair, de Hebreërs Palestijns ogend, alleszins opvallende en suggestieve kostuums van Ashraf Hanna) geeft aan het verhaal een extra dimensie.

Samson staat recht om zijn verdrukte volk moed in te spreken. Bij een brutaal optreden van het Filistijnse leger onder leiding van bevelhebber Abimelech komt een kind om het leven (een toevoeging van de regie). Het beeld van het dode kind zal Samson verder blijven achtervolgen. Hij doodt de leider van de verdrukkers, en het volk komt in opstand, met stenen als wapens. De scènebeelden zijn zowel mooi als chaotisch, dikwijls rauw en brutaal, maar passend bij het thema van de voorstelling: de gruwel van de oorlog, van de onderdrukking, van de ontmenselijking.

In het tweede bedrijf zien we op het plateau op de scène centraal een imposant bed met daarachter een grote exotische bloem, waarvan elk bloemblad naar een rode vulva refereert. De Filistijnse Dalila tracht Samson te overreden om het geheim van zijn kracht aan haar mede te delen, wat aanvankelijk niet lukt. Samson twijfelt tussen zijn loyaliteit aan zijn volk en zijn God, en zijn liefde (of noem het passie) voor Dalila. Tenslotte bezwijkt hij voor de verleiding, en rent hij haar achterna, het huis in. In deze encensering is dat: duikt hij Dalila achterna, het bed in. Waar hij niet zijn verleidster vindt, maar het in zijn hoofd bijgebleven beeld van het door de Filistijnen vermoorde kind.

Hoewel deze voorstelling heel wat pakkende en verrassende scènes heeft, is de overgang van het tweede naar het derde bedrijf van een storend amateurisme. In een aantal gemimeerde scènes worden alledaagse conflictsituaties uitgebeeld. Zoals enkele betogers, met blanco borden in hun handen. Of een winkelende Westerse en een Palestijnse vrouw, die met hun supermarkt winkelwagentjes agressief tegen elkaar opbotsen. Of een rij gevangenen die vernederd worden door een vrouwelijke soldaat: een duidelijke verwijzing naar de Amerikaanse misbruiken

in de Abu Ghraib gevangenis in Irak. Deze korte scènes zijn van een ongelooflijke banaliteit, die de voorstelling zwaar ontsieren. De (statische) foto's van de Abu Ghraib gevangenen hadden bij hun publicatie in de kranten een schokkend effect, de uitbeelding van een groepje gevangenen op de scène van de opera, was ridicul. Voor het theater geldt een gulden regen (die de oude Grieken ook al kenden): de suggestie is sterker dan een reële uitbeelding.

In tegenstelling met enkele critici hadden we helemaal geen moeite met het 'bacchanaal' in het derde bedrijf, wanneer Dalila en haar gevolg haar intrede doet in de tempel. De traditionele zwoele dansen worden in deze voorstelling vervangen door een moderne versie waarbij soldaten met hun wapens expliciete seksuele houdingen en bewegingen aangeven. Een brutale, aangrijpende dans, die de band tussen wapens, machogedrag, oorlogsgeweld, en seksuele onderdrukking treffend illustreert. De moordwapens worden nog even vermenselijkt en 'embedded' op een catwalk geshowd door dansers in sexy kledij. De wreedheid van de oorlog lijkt even veraf. Bazooka's en machinegeweren zijn speeltjes voor volwassenen.

Aan het einde van de opera maakt het koor van de Vlaamse Opera weerom een grootse indruk met de oratoriumachtige lofzang op de Filistijnse God: *Gloire à Dagon!* Tot slot moet de blinde, vernederde en geslagen Samson in een laatste krachtopwelling de pijlers van de tempel omver trekken, en op die manier niet alleen zelfmoord plegen maar terzelfder tijd een massa vijanden mee in de dood sleuren. Deze voorstelling geeft een 'modernere' versie van de vernietiging van de tempel door het omvertrekken van een paar zuilen. Als zelfmoordterrorist avant la lettre doet Samson dit door een gordel explosieven (die hem door het 'dode kind' wordt aangereikt) rond zijn lichaam te hangen. De explosie wordt niet weergegeven, maar gemimeerd door het gehele koor. De in de Bijbel beschreven heldendaad van 'vrijheidsstrijder' Samson krijgt hier niet echt de sympathie van de regisseurs: het is een agressieve daad van een zelfmoordterrorist in een steeds wreder wordende spiraal van zinloos geweld.

Controversieel en spraakmakend

De rauwe beelden die deze productie ons voorschotelt, passen verrassend goed bij de prachtige laat-romantische muziek van Camille Saint Saëns. De jonge Tsjechische dirigent Tomas Netopil kan het orkest van de Vlaamse Opera tot een wondermooie verklanking brengen, waarbij de stemmen van de solisten zo goed mogelijk worden begeleid. De romantisch-tragische held Samson wordt vertolkt door de heldentenor Torsten Kerl, die wel zijn imposante postuur mee heeft en zijn

personage met overtuiging speelt, maar die in de hogere noten een wat onaangename schelle bijklank krijgt. De warme mezzosopraan Marianna Tarasova is een passend verleidelijke en geloofwaardige Dalila. Overtuigend ook zijn de bariton Nikola Mijailovic als Filistijnse Hogepriester en de bas Milcho Borovinov als de Filistijnse legeraanvoerder Abimelech.

De regie van Amir Nizar-Zuabi en Omri Nitzan is vormelijk interessant, hoewel niet echt grensverleggend. De grote verdienste van dit regisseursduo ligt in het inhoudelijke aspect van de voorstelling. Van een laatromantische opera maken de regisseurs actueel, controversieel en spraakmakend muziektheater. Hun boodschap luidt: een bezetting en onderdrukking van een volk heeft altijd een prijs, die in het gezicht van de bezetter zal ontploffen. Maar ook de verdrukten krijgen een zware waarschuwing: de zelfmoordactie van Samson betekent in deze voorstelling geen heldendaad, geen overwinning, geen zegepraal, maar de aanloop tot een nieuwe uitzichtloze escalatie van wraak en geweld. De mengeling van het mythische verhaal van Samson en Dalila met duidelijke referenties naar het heden, wordt een parabel voor alle bloedige conflicten, die we recent - ook in Europa! - beleefd hebben.

Met de stelling van Schlomo Sand, (Joodse historicus en professor aan de universiteit van Tel-Aviv) in het achterhoofd, dat de echte Joden eigenlijk de Palestijnen zijn die zich na de Arabische verovering tot de Islam hebben bekeerd, en dat de huidige Joden afkomstig uit de zogenaamde diaspora eigenlijk andere bevolkingsgroepen zijn die zich in de loop der eeuwen tot het Judaïsme hebben bekeerd, krijgt deze voorstelling wel een extra gelaagdheid.

Volgens enkele recensenten was er bij de première te Antwerpen aan het slot een luid boegeroep. Vrienden bezoekers vertelden me dat dit boegeroep erg beperkt was, en slechts van enkele individuen uitging. Bij de voorstelling die ik bijwoonde te Gent⁴ was er overigens helemaal geen sprake van enig boegeroep, en volgde er na de voorstelling een langdurig applaus.

Toon BROUWERS

NOTEN

- 1 Cf. Eliezer D. OREN (ed.): *The Sea Peoples and Their World, A Reassessment*. University of Pennsylvania, 2000 (ISBN 0-924171-80-4). Een verzameling van 17 essays van diverse academici over de oorsprong, migratie en vestiging van de zgn. zeevolken, in het licht van recente archeologische bevindingen.
Misschien hebben de tochten van deze 'zeevolken' iets te maken met een soort van langdurige 'wereldoorlog' die in het Oostelijk gedeelte van de Middellandse Zee woedde in de dertiende en twaalfde eeuw voor Christus waarbij er strijd werd gevoerd tussen volkeren uit Europa, Klein Azië, en Egypte. De Trojaanse Oorlog kon daarvan een onderdeel geweest zijn, alsook de Dorische volksverhuizing (1200-1100 v.C.) die in het Griekse schiereiland een einde maakte aan het machtige en welvarende rijk van Mycene.
- 2 Het Boek der Rechters, 13-31, in de 'Petrus Canisius' vertaling.
- 3 Schlomo SAND: *Comment le peuple juif fut inventé* (uit het Hebreeuws vertaald). Paris: Fayard, 2008. Sand is naar eigen zeggen een niet-gelovige Jood. Het boek was een 'bestseller' in Israël, maar werd ook fel gecontesteerd.
- 4 Voorstelling bijgewoond te Gent, op 19 mei 2009.